

MOLNÁR ESZTER EDINA

A nagy év: 1914

Csáth Géza világháborús emlékiratainak rekonstrukciója

A Lazi Kiadó 2005-ben jelentette meg *Emlékirataim a nagy évről* című kötetet, amely az alcím szerint Csáth Géza háborús visszaemlékezéseit és leveleit tartalmazza. Dér Zoltán több kisebb terjedelmű írás mellett itt közölte először Csáth *Emlékiratok*, valamint *Emlékirataim a nagy évről* című első világháborús memoárjait, amelyek – bár egyértelműen a nyilvánosság számára készültek – az író életében nem jelentek meg. Már a nyomtatott szöveg is a mű befejezetlenségére utal: félbehagyott mondatok, tartalmi inkohereciák és a téma kétféle feldolgozásának miéjtje jelzik a mű filológiai problémát. S bár a kötet maga a felmerülő kérdések megválaszolására nem vállalkozhatott, a szövegközlés segítségével lehetőség nyílik az emlékiratok feltérképezésére. A közreadó Dér Zoltán célja – az előszó szerint – elsősorban Csáth háborúval kapcsolatos szövegeinek egy kötetbe szerkesztése volt, tehát a kiadvány szándék szerint nem feltétlenül tekinthető szövegkonstrukciós kísérletnek. Ugyanakkor a befogadást a szövegközlés módja, az egyes szövegek nyomtatásban való megjelenítése, egymáshoz illesztése jelentősen befolyásolhatják, azaz a befogadás oldaláról nézve mégis egyfajta rekonstrukciós kísérlet történt. Kizárólag az eredeti kéziratok erősíthetik meg vagy oszthatják el a kételyeket: a tartalom mellett a külsődleges formai jegyek vihetnek közelebb az emlékiratok kielégítő rekonstrukciójához. Ugyanakkor a vizsgálat során a megfelelő viszonyítási pontot a Lazi szövegkiadása jelentheti, ami egyrészt a Dér Zoltán és a szöveggondozó Pap Balázs által választott megoldások mérlegelését, másrészt a félvezető jelek erősebb artikulációját teszi lehetővé.¹

A kézirat-együttes három fizikai egységből áll, de a szöveg folytonosságára a füzet és a különálló ívpapírok között egyértelmű összetartozásra utal. Ezeket nevezte Dér az előszóban a *Memoárok* I.² és II. füzetének³, s ezeket közölte *Emlékirataim a nagy évről* címmel. Minden bizonnyal tehát a harmadik fizikai egység az *Emlékiratok*ként kiadott szöveg.⁴ Eddig tehát problémamentesnek tűnik a két kézirat és a szövegkiadás viszonya, ha azonban a Walker-lapokat összevetjük az *Emlékiratok* gondozott szövegével, jelentős eltérést veszünk észre: a kézirat egyes szövegrészei a kötetben más sorrendben kerültek közlésre. Az eredeti szövegek tényleges fizikai rendjét és a nyomtatásban való megjelenés szerinti határokat egyszerre figyelembe véve a két

¹ Mindvégig szem előtt tartottam annak lehetőségét is, hogy – mivel Csáth láthatóan nem fejezte be az emlékiratokat – a kézirat nem hozható egy egységes, koherens egészre alkotó szöveg állapotába.

² PIM Kézirattár, 2007/51/1 (címekek a kéziratban: *Memoires, Napló, Emlékirataim a nagy évről*).

³ PIM Kézirattár, 2008/50/41/2 (címekek a kéziratban: *Memoires, Napló*).

⁴ PIM Kézirattár, 2008/50/41/1 (címekek a kéziratban: *Emlékiratok, Napló*).

kézirat összesen öt egységre bontható. Ezeket a kiadott változat szerinti sorrendben 1-től 5-ig számoztam be. Ekképpen az *Emlékiratok* című szöveg az 1-2-3. egységet jelenti, az *Emlékirataim a nagy évről* című a 4-5-ös számú egységeket.

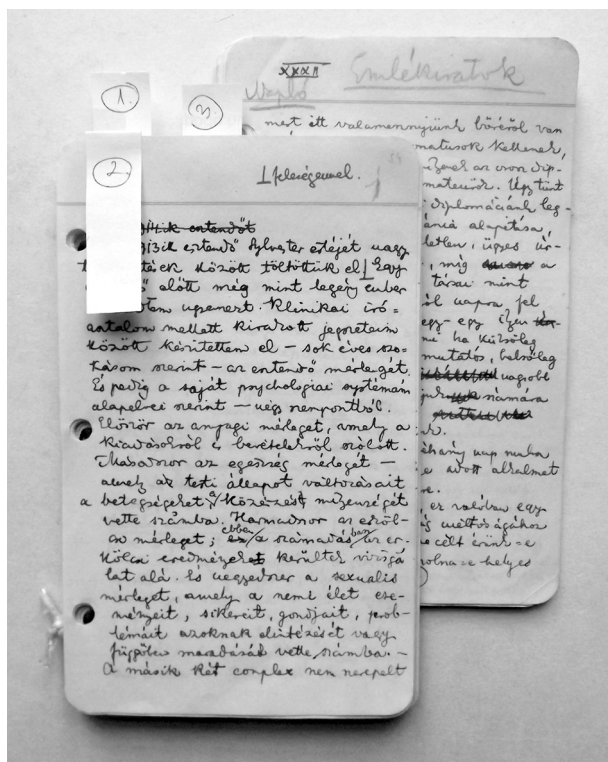

A világháborús emlékiratok kéziratai

Az Emlékiratok problémája

Az *Emlékiratok* alapvető problémáját az adja, hogy Csáth lefűzhető Walker-noteszlapokra jegyezte le őket, amelyek sorrendje akár észrevétlenül változtatható. Többnyire persze az egyik oldalon megkezdett, s a következőn folytatott mondatok egyértelműen mutatják a sorrendet, de egy befejezetlen oldal és egy tökéletlen illeszkedési pont joggal kelthették az igényt a szöveg másképp való elrendezésére. Orientálhat továbbá az oldalszámozás és a lapok összefűzöttsége is. Az *Emlékiratok* esetében azonban ezen jegyek szinte mindegyike egymástól eltérő határokat jelöl ki, az azonban mindjárt látható, hogy a kiadás szerinti sorrendhez képest a (mondatok folytatóság, az oldalszámok és az összefűzés által együttesen meghatározott) kéziratban 2-1-3 sorrendben követik egymást az egyes szövegrészek.

(*Az oldalszámozás.*) Az oldalakat beszámozta ugyan Csáth, de a számozás kétszer kezdődik el, átfedés és kihagyás nélkül. A lapok egyik felén piros ceruzával írt arab számok láthatók a jobb felső sarokban (2.), a másikon tintával írt római számok a bal felső sarokban (1, 3.). Eszerint tehát az 1-es és a 3-as részek együtt alkotnak egy szöveget, míg a 2-es egy másikat.

A kétféle oldalszámozás az Emlékiratok kéziratában

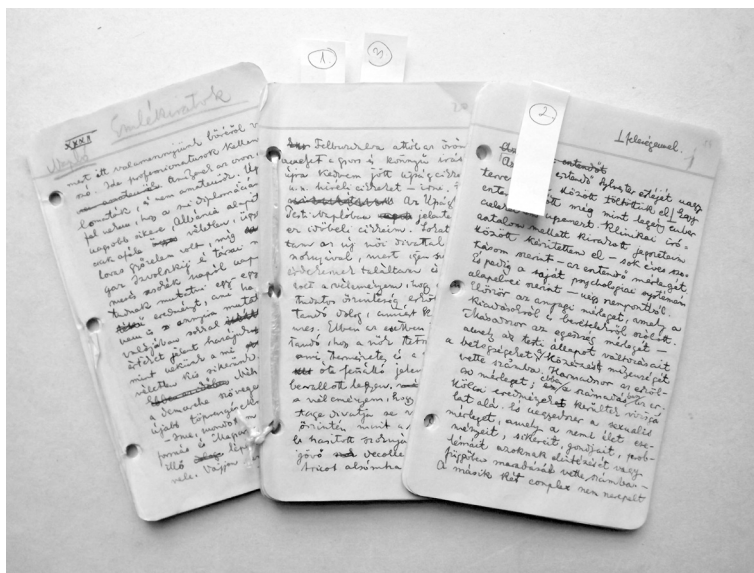
(A szöveg folytonosságá) Az Emlékiratok 1-es és 2-es része közötti szöveghatár nyomtatásban így szerepel: „[...] Nohát, akkor adjál ki jóslatot, mint Mme Thèbes, aki szerint... [biányzik a mondat folytatása]” (1.), majd mindjárt utána jön a következő bekezdés: „Az 1913-ik esztendő Sylvster estéjét nagy tervezetések között töltöttük el feleségemmel. [...]”⁵ (2.) Ezzel szemben a kéziratban a csonkán maradt fél mondat után egy üresen hagyott fél oldalon kívül már nem következik semmi. Úgy tűnik, itt valamilyen okból megakadt az írás. Az összefűzés és az oldalszámozás szerinti következő lapon pedig már a 3-as egység következik: „Június hó másodikán a feleségemmel Előpatakra utaztunk. [...]”⁶

(Az összefűzés) A kézirat körülbelül középső egyharmadát jelentő néhány fólió össze van fűzve, míg az első és utolsó harmada különálló lapokból áll, azaz az összefűzés is három részre tagolja a kéziratot. Az így keletkezett határok viszont egyértelműen nem lehetnek egyben szöveghatárok is: az oldalszámozás által a 2-estől elválasztott 1-3-as, valamint a félbehagyással megteremtett 1-es és 3-as egységek

⁵ CSÁTH Géza, *Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések és levelek*, közreadta DÉR Zoltán, Szeged, Lazi, 2005, 25.

⁶ CSÁTH Géza, *Emlékiratok* = Cs. G., *Emlékirataim a nagy évről*, i. m., 33.

közötti választóvonal is az összefűzött részben van. Ráadásul a középső, egybefogott és a kézirat végi, önálló lapok határa egy mondat belsejére esik. Egyéb bizonyíték híján kétségesnek tűnhet ennek Csáthtól eredeztetése, de itt – mivel éppen az összefűzés szerinti 3. rész első főlíójára (amely tehát a középső rész utolsó félmondatának folytatásával indul, s már a 3-as egység része) piros ceruzával felírta azt a címet, amit az 1-es egység is visel (*Napló. Emlékiratok*) – azt feltételezzük, hogy talán ezzel a lappal telhetett be a gyűrűskönyv, amibe a lapokat lefűzte, s a folytatást egy új regiszterbe írta. (A 2-es egységnek nincs címe.) A címazonosság, az oldalszámmozgás, az összefűzés – az 1-es szöveg befejezetlensége ellenére is – bizonyítja az 1-es és a 3-as szövegek összetartozását. Ezeket azonban az összefűzésen kívül semmi nem tartja egyben a 2-es egységgel.

Az összefűzés az Emlékiratok kéziratában

Az eddigiek alapján elképzelhető tehát, hogy a kiadott verzióban a 2-es egységnek az 1-es és a 3-as közé való beszúrásával egy szöveg két felét elválasztották egymástól. A beszúrás helye is beszédes, hiszen éppen a be nem fejezett mondatl végződő 1-es szöveg után alkalmazták, mintegy a hiányzó szöveget pótolandó. Mi indokolhatja ezt az elrendezést?

A kötetben nyilvánvalóan a 2-1-3-as sorrend (tartalmi szempontú) tarthatatlanságát⁷ és az 1-es szöveg csonkaságát igyekeztek ilyen módon megoldani. Az így kialakított sorrend (1-2-3) szerint az egyes szövegek összessége tulajdonképpen egy logikus gondolati ívet jár be. Egyetérthetünk azzal, hogy az 1-es egység mindenkép-

⁷ Eszerint ugyanis a szilveszter esti tervezgetéseket az emlékiratok megírásának motivációi és a délutáni események követnék.

pen a szöveg legelejére kívánczik: „Az 1913-ik év utolsó napja! Ez jut eszembe legelőször, amikor szemlét tartok a Világháborúra vonatkozó emlékeim között. Igen, innen kell kezdenem. Jól tudom, hogy tízezrekre fog menni azoknak az emlékiratoknak és visszaemlékezéseknek a száma, amelyeket a háború után ki fognak adni. [...]”⁸ Az 1913-as év szilveszter délutánjának leírását (1.) a jövő évre irányuló esti tervezetek követik (2.), végül a terveknek az 1914. évi részleges megvalósulásáról és a tervek egy részét keresztülhúzó háború kitöréséről ír (3.). Ezzel az elrendezéssel azonban mégsem keletkezett egy koherens szöveg.

Két lehetőség látszik valószínűnek. Az egyik szerint a kézirat formai jegyei alapján az 1-es és a 3-as együtt alkot egy szöveget, a 2-es egység pedig egy másik, se az 1-es, se a 3-as egységet nem tartalmazó szöveg része (vagy egésze). A másik lehetőség szerint elfogadjuk a kötetben megvalósított rekonstrukciót, s az ellentmondó formai jegyeket ignorálva (vagy egyszerűen az alkotói folyamat lezáratlanságával magyarázva) Csáth szándékai szerintinek ítéljük a 2-es egységnek az 1-es és a 3-as közé való beékelését. Valamelyik lehetőség kizárására azt kell eldöntenünk, hogy az 1-es és a 2-es egység tartozhat-e ugyanahhoz a szöveghez. A kérdésre – már a külső nyomokon túllépve – az egyazon napról szóló két szöveg(rész) tartalmi összevetése, valamint a 3-as egységhez való viszonyuk vizsgálata adhat választ.

Az 1-es egység felütése szerint Csáth a világháborúval kapcsolatos emlékeit akarja számba venni, s ehhez az 1913-as év utolsó napjával kell kezdenie történetét. A háborús emlékiratok megírása mögötti motivációinak taglalása után valóban rátér a hangulatában idilli 1913. évi szilveszter leírására, ami bár átlagos napnak indult, de végül semmi sem alakult kedve szerint. Először nem ment jól az írás. Majd zongorázni szeretett volna, hiszen gyermekkorában megszokta, hogy a családfő estig zongorázik az ilyen álmos ünnepnapokon. Most azonban ez sem sikerülhetett, mivel még nem hozta el a zongorát a klinikai lakásáról. Ezért a városba indultak feleségével, de a séta szintén nem sült el jól, hiszen újabb baljós előjelként több fehér lóval is találkozott útközben. A feszültség csak tovább fokozódik, amikor az esti lapok olvasgatása közben Jónás Olga egyszer csak megszólal: „Meglásd fiam, a jövő évben háború lesz!”⁹ Ennek a párbeszédnek egy félbehagyott mondatával ér véget az első szöveg.¹⁰ Ebben a verzióban az olvasó az első mondatától kezdve tudja, hogy a világháború előtti év végéről fog olvasni, amely a fehér lovak ómenével és felesége (és Madame Thèbes)¹¹ jóslatával terhesen valóban elhozta a jövő évi háborút. Ez a

⁸ CSÁTH Géza, *Emlékiratok*, i. m., 17.

⁹ *I. m.*, 25.

¹⁰ A csonkán maradt párbeszéd: „– Meglásd fiam, a jövő évben háború lesz! / – Az nem – válaszolom. / – Pedig az lesz – mondja. / – Miért lenne? – kérdem. / – Azt nem tudom, de úgy gondolom, hogy lesz. / – Nohát akkor adjál ki jóslatot, mint Mme Thèbes, aki szerint...” (*Uo.*) – A kéziraton persze nem szerepel a három pont. Ilyen (talán beteg érkezése miatti) félbehagyások egyébként gyakran felismerhetők Csáth kézírataiban a tintaszínek mondatközi vagy -végi megváltozása alapján.

¹¹ A híres, párizsi Madame de Thèbes először az 1913 -as évre jóslta azt, hogy: „Az, akinek Ausztriában uralkodásra kellene jutnia [Ferenc Ferdinánd], *nem* fog uralkodni. Egy fiatalember fog uralkodni [IV. Károly király], aki egyelőre még nincs arra kijelölve.” Mínt hogy a jóslat egyelőre nem vált valóra, 1913 decemberében a következőképpen ismételte meg vízióját: „az osztrák császári házban a tragédia,

szöveg egy babonás, bár a babonák pszichológiáját értő, mégis mindenütt rossz előjeleket látó ember pesszimista végkicsengésű története, amelyben az élettörténetet nem a főszereplő maga, hanem a sors „ismeretlen, megérthetetlen különös természetű törvényei”¹² alakítják. Ezek persze az önéletírásokban meglehetősen gyakran előforduló, a megírás jelenéből utólag visszavetített motívumok vagy éppen szándékoltan fikciós elemek is lehetnek, mindenesetre ez a szemlélet és a körülményeknek való kiszolgáltatottság nyomasztó érzése egyértelműen uralják a szöveget.

Ehhez képest a 2-es egységben egyszerre lép egyet előre és hátra. Lényegében a szilveszter esti tervezetések és az előirányzott tervek következő évi megvalósulása áll ennek középpontjában, de előbb visszatér az 1913-as év történéseire és azok előző szilveszteri elgondolására. Ebben a szövegben nem esik szó babonákról, rossz előjelekről, itt csak egyikük halála esetén látják veszélyeztetettnek terveik megvalósulását. Más körülmény nem lehet befolyással sorsuk alakulására, ők maguk saját életük urai, alakítói. A pesszimista hangvételű 1-es szöveghez képest – mindamellett, hogy itt sokkal tényszerűbb és szikárabb megközelítésből haladunk a világháború kitörése felé – az 1914-es év első felében minden előzetes elvárásaiknak megfelelően, remekül alakult, olyannyira, hogy a 2-es egység az ugyancsak tervbe vett új fürdőorvosi állás sikeres megszerzésével ér véget. További fontos különbség az 1-es egységhez képest, hogy ebben explicite egyetlen szó sem esik a háborúról.¹³ Ennek ellenére az évszám hangsúlyos emlegetése ugyanúgy megadja a szöveg drámáját.

A szövegek a magukban hordozott szemléletbeli különbség mellett az építkezési módjukban mutatják tehát a legszembetűnőbb eltérést. Az 1-es szöveg történetei erőteljes és nyilvánvalóvá tett teleologikus szelekciót mutatnak: minden epizód – az ezekben felsorakoztatott előjelekkel – előrevetíti a világháborút, míg a 2-es a válogatás szempontjait elrejtteni igyekszik, s időbeli és ok-okozati linearitás megteremtésére törekszik.

Erősebbnek tűnik az 1-es egység (az emlékirat műfajától távol álló, tudatosan) fikciós jellege, ami többnyire az egykori jelenbe kódoltnak láttatott (de már ismert) jövőt megjelenítő mozzanatokban érhető tetten, ezt minden bizonyonnyal jelentős részben az egyetlen csúcspont felé tartó történet hangulati fokozásának kényszere tette szükségessé. Nem túl valószínű – még ha hallottak is Madame Thèbes jóslatá-

melyet megjövendöltem, eddig ugyan nem következett be, azonban *egész biztosan* be fog következni, és pedig már a jövő év (1914) első felében.” A jóslatban meghatározott időtartam letelte előtt mindössze két nappal gyilkolták meg a trónörökösöt. 1904-ben Ady Endre is járt Madame de Thèbes-nél, aki azt jövendölte a költőnek, hogy harminc éves korában vagy óriási sikere lesz, vagy megbolondul. Érdekes, hogy az 1904. március 25-én, a Pesti Naplóban megjelent cikk szerint a jósnő a balkáni politikai helyzet kapcsán úgy látta, hogy „világháború előtt állunk”. (ADY Endre, *Madame Thèbes műhelyében* = <http://mek.oszk.hu/00500/00583/00583.pdf> [2013. 06. 26.]

¹² CSÁTH Géza, *Emlékiratok*, i. m., 24.

¹³ Néhány többé-kevésbé nyilvánvalóan a később bekövetkezett eseményekre vonatkozó célzás azért felfedezhető, például: „Így elintéztük a jövő esztendőit békességgel. Az, hogy számadásaink bármely ponton megfenekeljenek – meg sem fordult a fejünkben. Hiszen nem irányoztunk elő semmi lehetlent vagy merészet.” (CSÁTH Géza, *Emlékiratok*, i. m., 29.) Vagy: „Ezt az értekezésemet szeptemberben akartam kiadni. Szükségtelen magyaráznom, hogy miért maradt el a kiadás.” (Uo. 33.)

ról –, hogy 1913 szilveszterén valóban lezajlott a házaspár tagjai között egy ehhez hasonló párbeszéd, amely során a feleség már-már meggyőződéssel egy következő évi háborúra figyelmezteti férjét. Itt Jónás Olgának, míg a 2-es egységben Csáthnak vannak kételyei terveik megvalósulásával kapcsolatban. Tudván azt, hogy Csáth gondolatvilágát már gyermekkorától kezdve mennyire áthatotta a bármikor bekövetkezhető haláltól való mániákus félelem, ez a változat referencialitásában sokkal hitelesebb.

Ugyancsak az 1-es szöveg fikciós jellegét erősíti a fehér lovak okozta szilveszteri balsejtelem motívuma is, hiszen az 1913. évi napló szerint 1913. január elsején (is?) történt hasonló eset, vagyis Csáth az ötletet egy korábbi eseményből meríthette: „Úgy látszik, hiába utasítottam vissza újév éjszakáján a szürke lovas konflist – a lényeges az volt, hogy számomra a balsors, a balsiker, a balszerencse állt az újév kapujában.”¹⁴

A két szöveg egybeolvasztott változata olyan zavaró, a koherenciát megbontó ismétléseket tartalmaz, amelyek másodszori előfordulásukkor is újonnan bevezetett információként hangzanak el. Például az 1-es szövegben azt olvassuk az Üllői úti lakás egyik szobájáról: „Hazasétáltunk a havas utcákon, kellemesen fáradtak voltunk, és hamarosan kényelemben olvastuk az esti lapokat otthon, a meleg szobában, jó 100 gyertyafény erejű villanylámpánk alatt.”¹⁵ Majd rövidesen ugyanerről a 2-es szövegben: „A hónapos szobát kicsinosítottuk, teleraktuk perzsaszőnyegekkel, kékpekkel, vázákkal, az íróasztalon és a lógó lámpán is 100 gyertyafény erejű égőket alkalmaztunk [...]”¹⁶ Hasonló ismétlés a házassága előtti időkre vonatkozó két rész, amelyek a kötetben összeszerkesztett szövegben ráadásul nagyon közel esnek egymáshoz. Előbb azt írja, hogy: „Egy év előtt még legényember [voltam]”,¹⁷ majd alig két-három bekezdéssel később: „Egy esztendő előtt még mint legényember cselekedtem ugyanezt.”¹⁸

Aligha tűnik tehát valószínűnek, hogy az 1-es és a 2-es egység megférne egymás mellett, ugyanazon szöveg részeként. A 2-es és a 3-as szöveg kapcsolódásának a véletlenhez képest túlságosan logikus volta¹⁹ viszont még mindig felveti annak lehetőségét, hogy a kötetben betoldott szöveg esetleg utólag, de szándékoltan a 3-as rész elé készült. Az 1-es és a 3-as szövegek között ráadásul mindenképpen hiány keletkezik azáltal, hogy a történet explicite nem lép át az 1914-es évbe, az 1-es az 1913. évi szilveszterrel megszakad, a 3-as pedig mindjárt a következő év közepével indít (sőt, itt is csak a hónapot nevezi meg). Bár a 3-as egységnek a 2-essel való tökéletes, és az 1-essel való problémás illeszkedése az előbbivel, minden más, eddig

¹⁴ CSÁTH Géza, *Napló 1912–1913*, közreadta DÉR Zoltán, Szeged, Lazi, 2002, 93.

¹⁵ CSÁTH Géza, *Emlékiratok*, i. m., 25.

¹⁶ *I. m.*, 28.

¹⁷ *I. m.*, 23.

¹⁸ *I. m.*, 25.

¹⁹ A 2-es és a 3-as egység találkozása: „Közben új fürdőorvosi állást is szereztem magamnak: Előpatak fürdőt; ezzel be volt töltve az évi előirányzatnak ez a fontos programpontja is. [2.] Június hó másodikán a feleségemmel Előpatakra utaztunk. [3.]” (*I. m.*, 33.)

sorra vett jel az utóbbival való összetartozására és egymásmellettiségére utal. A tartalmi harmónia meggyőzőbbnek tűnhet a külső, formai jegyeknél, ezért érdemes megnézni azt is, hogy a 3-as szöveg felépítésében és szemléletmódjában melyikhez áll közelebb. A narrátor nem próbálja leplezni pozícióját, az eseményekre való rálátását, a múlt átértékelését és új jelentésekkel való felruházását az azóta megszerzett tudás fényében, s ugyanúgy különös előjelekkel és a történet végkifejlet általi meghatározottságával találkozunk ebben is, akárcsak az 1-esben. (A főhős 1914 júniusának első napjaiban – mint minden éven – megkapta katonai ajánlati lapját. Máskor nem foglalkozott vele különösebben, de most hosszasan tanulmányozta, még válaszlevelet is mellékel az átvételi elismervényhez, amelyben a katonaorvos szükséges poggyászáról érdeklődött.)

Összességében tehát (az 1-es egység befejezetlensége miatt) annyi látszik csupán biztosnak, hogy a 2-es nem illik a fizikailag szorosan összetartozó 1-es és a 3-as szövegrészek alkotta viszonylagos koherenciába. Egyelőre nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy Csáth – ha folytatta volna a megkezdett munkát – valóban a kötetben megvalósított sorrendben, mindhárom egységet egybeolvasztva simította volna egymáshoz ezeket az egyébként az összefűzéssel egyben tartott szövegeket.

Emlékirataim a nagy évről – *a megoldás*

Az *Emlékirataim a nagy évről* című mű kéziratának két különálló részét, a füzetet és lefűzetlen ívpapírokat jelöltem 4-es és 5-ös számmal. Az utóbbiból két fólió elveszett, ezt a hiányt a Lazi kötete is jelezte.

Ebben a háborús emlékiratban – úgy tűnik – Csáth már nem érezte olyan fontosnak, hogy az 1913-as év szilveszterével kezdje a világháborúra való emlékezést, ezúttal az előpataki állás sikeres megszerzésétől és betöltésétől, azaz 1914 júniusától indítja a történetet. A kellemesen telt előpataki napok rövid leírását követően meglehetősen váratlanul, már-már zavaró hirtelenséggel a világháborúról kezd elmélkedni, lényegében anélkül, hogy a témát bárhogyan bevezetné. Az egyik gyanús tulajdonsága tehát a szövegnek: ahhoz képest, hogy háborús emlékirat, hiányzik belőle a háború kitörésének tárgyalása és a saját élethelyzet megírása. A kiadott szöveg és a kézirat összevetéséből azonban mindjárt kitűnik, hogy a hiány valójában a kiadással keletkezett. Több oldalnyi szöveget hagytak ki, amelynek helyére viszont beszúrtak egy alig pár mondatból álló, egyelőre ismeretlen eredetű és lelőhelyű, tartalmát tekintve a legkevésbé sem illeszkedő szövegrészt.²⁰

²⁰ A beillesztett (és a kihagyott) szövegrész előtti bekezdés: „Előpatakra érkezve pár nap alatt berendezkedtünk. A fürdő nagyon tetszett nekünk. Angyalian szép enyhe nyári napok köszöntöttek ránk, és reggelenként a nagy szobánk nyitott ablakán át mint valami isteni ajándék ömlött be a havasokról lehömpölygő üde és mégis langyos reggeli levegő. Boldogok voltunk. Hamarosan szépszájú beteg érkezett a fürdőre, és én meglehetősen el voltam foglalva. Jól beosztottuk az időnk, és nyugodtan, kellemesen éltünk. Új ismerőseink, a fürdő törzslakói igen kedvesek voltak hozzánk, s mi feleségemmel gyakran összenéztünk és egymásra pislogtunk, amikor különleges székelyes szavakat, mondat szerkesztéseket és hangsúlyozásokat hallgattuk.” (CSÁTH Géza: *Emlékirataim a nagy évről* = Cs. G.,

Az emlékirat a kötetből érthetetlen okokból²¹ kihagyott és valószínűleg eddig sehol nem közölt²² része a következő:

Rendesen ½ 7-7 óraker ébredtünk. A fürdőzenekar akkor már jó félórája muzsikált. Csodálatosképpen a jó esős levegő oly mély álmod hozott ránk, hogy a zenekar első hangos indulójára csak ritka esetben ébredtünk fel. 7 óra tájban már kopogott a szobalány. A jó bivalytejes kávét hozta, vajjal és bivalytejszínnel. Ezt az utóbbi különleges finom csemegét, amely zsemlyére kenve és cukrozva elsősorú delicatessé, éppúgy, mint a bivalytejet, ekkor ismertem meg először. Megmosdva és félig felöltözve reggeliztünk, nyitott ajtók és ablakok mellett a szoba közepén vagy felöltözve a balkonon. Az előbbi módszert jobban kedveltem. A balkonon ülve tí. folytonos köszönetek és visszaköszönések szakították félbe az étkezést, amit különös nyugalommal szeretek végezni. Régi orvosi tétel, hogy a mosdás után a légfürdőnek kell következnie, vagyis a félmeztelenül vagy csak igen vékony alsóruhában való járkálásnak és üldögélésnek szabad levegőben, hogy a pórusok kiszellőzzenek és a test edzettsége biztosítható. E célból semmi se alkalmasabb, mintha az ember mosdás után alsóruhában reggelizni ül. Főképp ez a reggeli légfürdő volt az ok, ami miatt az összes perzsaszőnyeget, szám szerint négy darabot elhoztam a fürdőre. Feleségem ezt nagyon elnevezte. Én azonban hangsúlyoztam, hogy semmi se fontosabb a testi jóérzés szempontjából, mint hogy reggelizés közben a szobában puha perzsaszőnyegek mezítláb sétálhassak. Hogy gondolhattam volna el, hogy nemsokára olyan idő sodrába fogunk belekerülni, amikor az ilyen megbocsátható kényelmeskedés csúnya bünszámba fog menni. Miért? Mert olyan világ lesz, hogy a jó lakással, jó szőnyegekkel és nagyszerű karosszékekkel rendelkező emberek túlnyomó része, megfosztva minden kényelmétől, szabadságától, fürdőszobájától, hideg télen, hóiharban, ázva-fázva, félbeteg, állandó halálveszedelemben lesz kénytelen élni.

Reggeli után rendesen magam elé raktam a cigarettás dobozokat és kiválogattam egy jó Imperator kirazit vagy Sephard's Hotel Dimitrinót. Miközben lassan teljesen felöltöztem, elszívtam a cigarettát. A második cigarettát már a fürdő korzóján füstöltem el. Ilyenkor körülnéztem a páciensek között²³

Végre július 30-án megszűnt a mi külön családi feszültségünk. Hajnali 2 óraker kopogtak az ajtókon. »Távirat!« Lámpát gyújtottam, és elolvastam a sürgönyt. »Azonnal vonuljon be a XVII. sz[ámú] helyőrségi kórházhoz. I. Népfőlkelő parancsnokság.« Valami különös megnyugvás és öröm érzése fogott el. Tehát bizonyos, hogy menni kell. Ha pedig kell, akkor nem tehetek mást, mint menni. Így meg volt oldva a kérdés, hogy mi lesz velem. ~~Határozottan bántott volna, ha rágyújtottam, és jó másfél óráig nevetve~~ Teljesen kivilágítottam a szobát. Elővettem a népfőlkelési ajánlati lapot és töltőtollamat, és nagy betűkkel kitöltöttem a rubrikát. »A mai napon bevonulás céljából útra keltem. Előpatak, 1914. július] 30. Dr. Brenner József.«

Emlékirataim a nagy évről, i. m., 57. – A beillesztett szövegrész: „Lelkesülten bólingattam. Izzott bennem az öröm. / – Milyen gyönyörű dolog. Látja, így teljesedik be, amit a próféta jövédolt. Jókai a Jövő század regényében megjósolta, hogy nem valami véres csata útján, hanem egy nagyszerű ötlet segítségével vértelenül győzünk. Ott le van írva, hogy a magyar vezér, Tatrangi eldugaszolja a Dunát, a Duna kiönt, és a szerb hadseregnek lassan fel kell menekülnie a teleczkai dombokra Bácskában. Ott azután körül fogva, kiéhezve megadja magát.” Majd a beillesztett szövegrész és a kihagyás után: „Ekkor még, ezekben a napokban, azt hiszem, senki se gondolt a halálra és más háborús szenvedésekre. [...]” (Uo.)

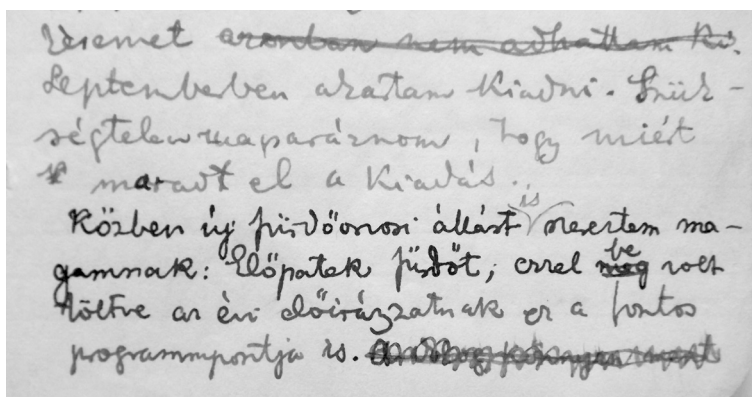
²¹ A figyelmetlenség és a véletlen lehetősége kizárható, mivel a kézirat ezen pontjain (egyébként más helyeken is) szerkesztésre utaló, semmiképpen sem Csáthtól származó ceruzairásos jelek láthatók.

²² Ez a történet más változatban sem olvasható egyik ismert Csáth-szövegben sem, a világháborús emlékiratok szempontjából pedig nyilvánvalóan elsőrendű fontosságú.

²³ A mondatnak nincs folytatása, az oldal második fele üresen maradt. Minthogy a történet folyásában is ugrás érzékelhető, akár csak az *Emlékiratok* 1-es és 3-as egysége határán, elképzelhető, hogy a félbehagyás, máshol folytatás és utólag pótlás Csáth alkotási folyamatának sajátja.

Azután visszafeküdtem az ágyba, és jó másfél óráig azon fáradoztam, hogy siránkozó feleségemet megnyugtassam. Ha tudtam volna, mi vár rám Budapesten, talán nem lettem volna olyan jókedvű. Mert én azt hittem, hogy valóban a XVII. sz. helyőrs[égi] kórházban kell majd szolgálatot teljesítenem. Viszont feleségem, aki szintén így gondolta a dolgot, úgy látszik, érezte, hogy valahogy másképp lesz és talán ezért nyugtalankodott.

Az *Emlékirataim a nagy évről* másik, bár sokkal kevésbé gyanús vonása az egyébként hosszan tárgyalt frissen elnyert állás meg nem nevezése. Az in medias res kezdést persze tekinthetjük írói fogásnak is: „A dolog elég könnyen ment. Egy barátom, aki a főtulajdonos N. grófnál családi szülész volt, értesített, hogy a gróf szívesen látná, ha a megürült állásra pályáznék. Ezt az állást történetesen 3 esztendő előtt már megkaptam, de akkor az Orvosegyesület felszólítása folytán lemondtam róla. [...]”²⁴ (A folytatásban később sem hangzik el, hogy az előpataki fürdőorvosi állásról van szó.) A szöveg első mondata azonban a kéziratokban máshol is előfordult. A *Emlékiratokból* feltűnően kilógó 2-es egység egy erősen átszírozott fél sorral ér véget, ami alatt a következő olvasható: „a dolog könnyen ment”.

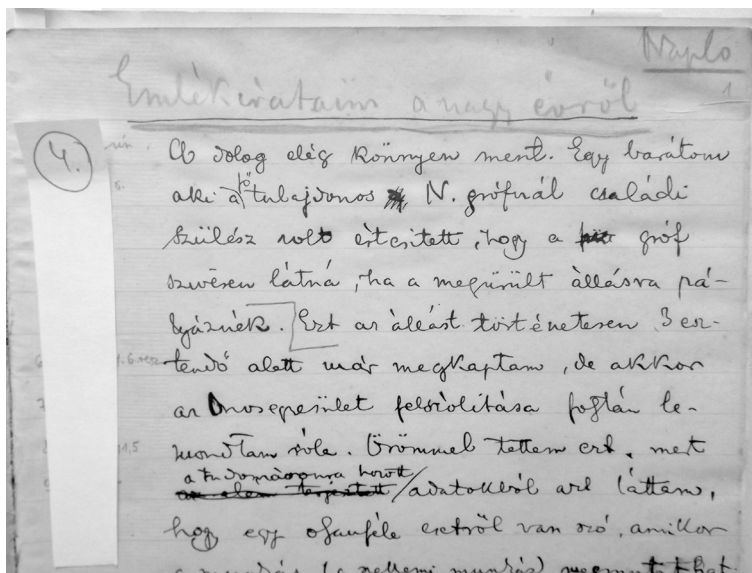

Az Emlékiratok 2-es egységének vége

A 4-es szöveg elején használt tinta színe és az íráskép megegyezik a 2-es szöveg végével, amely – mint láttuk – az előpataki állás megszerzésével ér véget, a 4-es pedig ennek bővebb leírásával folytatódik. Egymás mellé helyezve a kettőt, így hangzik a két rész találkozása: „[...] Közben új fürdőorvosi állást is szereztem magamnak: Előpataki fürdőt; ezzel be volt töltve az évi előirányzatnak ez a fontos programpontja is. [...]”²⁵

²⁴ CSÁTH Géza, *Emlékirataim a nagy évről*, i. m., 53.

²⁵ I. m., 33, 53.

Az Emlékirataim a nagy évről kéziratának eleje

Ez pedig már egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a 2-es egység nem az *Emlékiratok*hoz tartozik, hanem a 4-5-ös szöveg első része. Ezzel viszont az *Emlékirataim a nagy évről* cím is pontosabb értelmet kap, hiszen a 2-es szövegrésszel kiegészülve így már a teljes 1914-es évet tárgyalja a memoár, és nem csak az év második felét, mint ahogyan eddig hittük.